

Greske historikere

Vitenskap eller litteratur?

Johan Henrik Schreiner

Jeg er blitt bedt om å skrive noen ord om det jeg tidligere har bedrevet innenfor antikkens historie, og det jeg stadig pusler med i mitt senile otium.¹ Jeg tok en gang i fjerne tider hovedfag i gresk, og har siden sittet fast i det greske, ikke i det romerske. Som nybakt universitetslektor tillyste jeg overmodig et seminar om et verk av Aristoteles som jeg hadde strevet med i mitt eget studium, nemlig hans bok om atternes statsforfatning som ble funnet på papyrus i Egypt i 1890. På forhånd hadde vi filosofens *Politikken*, et verk om den særegne greske statsformen polis generelt, ikke om de enkelte poliser. Vi visste at Aristoteles og elevene hans som grunnlagsmateriale hadde utarbeidet egne små bøker om ikke mindre enn 158 eksemplarer av arten polis, men disse bøkene var alle tapt. Alt vi hadde var korte sitater hos andre forfattere. Særlig hadde vi sitater fra verket om Athen, alltid referert til som et verk av mesteren selv, ikke en av elevene hans. Stor var følgelig gleden da boka om Athen dukket opp av sanden. Andre del av verket er om den demokratiske forfatningen som var gjeldende på Aristoteles' egen tid, på 300-tallet f. Kr. Her baserte han seg på egne observasjoner. Første del av verket er om forfatningsutviklingen fra de tidligste tider og ned til denne siste forfatningen, og her var vår filosofiske venn avhengig av tidligere litteratur. Dessverre siterer han ikke sine kilder ved navn, det heter bare at noen sier ditt, andre sier datt. Slik innbyr han til alle tiders gjettelek om hvem disse obskure herrene var. Nå er det vanlig å mene at det dreier seg om athenske lokalhistorikere på 300-tallet, i tiåra før han selv skrev sitt verk. Av disse lokalhistorikerne har vi dessverre bare korte fragmenter. Døde sjeler.

På seminaret gikk studentene og jeg løs på Aristoteles og verket med friskt mot. Fra første bokstav. Men vi ble bleikere og bleikere, mer og mer forvirrede, etter som vi strevde oss fram, side for side, uke etter uke. For her sto mye som ganske enkelt ikke henger på greip. I slike tilfeller kommer gjerne vennlige filologer de antikke forfatterne som de liker – og hvem liker ikke Aristoteles? – til

¹ Dette bidraget er skrevet på oppfordring fra og overlevert til redaktøren av *Klassisk Forum*, i den tro at det skulle publiseres der. Men ved en konspirasjon mellom herværende og der-værende redaktør skulle den altså havne her.

hjelp med å si at det disse en gang skrev var prikkfritt. All elendighet skyldes dels søvnige avskrivere og dels kjeltringer som siden har tuklet med teksten. På rein fandenskap. Så retter hver enkelt filolog teksten til det hun eller han kan like, slik at alle blir sittende med sin egen tekst. Dette gjelder forfattere du liker. Dreier det seg derimot om en forfatter du av en eller annen grunn ikke har sans for, så viser bare den forvirrede teksten hvilken tåpe han var. Når det gjaldt den merkelige teksten til Aristoteles, hadde jeg mer sans for de forskerne som forklarte elendigheten med at den store filosofen brukte kilder som var rivende uenige med hverandre, og at han uten særlig hell ville forlike kilder som rett og slett ikke kan forlikes. Et pussig eksempel er Aristoteles' framstilling av Efiates' demokratiske reform, da denne karen en stund etter perserkrigene tok fra det gamle rådet på Areiopagos det meste av dets makt. Først blir vi presentert for en rosverdig Efiates som i året 462 f. Kr. bare tok fra rådet makt som det urettmessig hadde tiltatt seg. I neste omgang leser vi at hans partner i dette stykket var Themistokles, som bare hadde skitne motiver for angrepet på det ærverdige rådet. Og dette skjedde mens Kimon var ganske ung, kanskje for ung til å stoppe det nedrige angrepet. Den uspiselige Themistokles er en merkelig partner for den brave Efiates, og i 462 hadde Themistokles dessverre vært i landflyktighet i minst åtte år, mens Kimon slett ikke var så plagsomt ung lenger. Mange vennlige filologer har vært ute og rettet teksten og reddet Aristoteles. Jeg er derimot ikke i tvil om at Aristoteles her som andre steder ville forlike kilder som ikke lar seg harmonisere; først en kilde som likte Efiates, mislikte Areiopagos og ga året 462. Så over til kilder som likte Areiopagos, mislikte Efiates og Themistokles, og ga et år omkring 470. Jeg har argumentert etter evne for dette synet, men selvfølgelig går ikke noen andre med på at selveste Aristoteles skulle tulle på denne måten, eller at hans kilder, de athenske lokalhistorikerne, var så rivende uenige med hverandre ikke bare om fjerne mytiske tider, men også om ganske nær historie og om kronologi.

Så langt om den nylig gjenfunnene Aristoteles og de tapte såkalte atthidografene. De to store og bevarte historieskriverne fra 400-tallet er Herodotos og Thukydides. De skrev ikke Athens historie år for år gjennom alle hundreår slik som atthidografene. De skrev monografier om hver sin krig. Slik selveste Homer hadde diktet om trojanerkrigen, skrev Herodotos om perserkrigene og Thukydides om oppgjøret mellom Athen og Sparta. Atthidografene var nok lektyre av den tørre sorten, oppramsing av begivenheter år for år. Når bare en bitteliten del av den antikke litteraturen kunne overleve ned gjennom hundreåra til vår egen tid, hadde ikke tørre atthidografer noen sjanse. Annerledes med Herodotos og Thukydides som på sitt beste er svær litteratur. Det var de litterære kvalitetene og ikke sannhetsinnholdet som gjorde utslaget når de ble mye lest og derfor ble bevart til

vår tid. Heller ikke Homer er godt bevart fordi det han sang om trojanerkrigen var sann historie slik vi oppfatter faget.

Vi har Herodotos for perioden ned til 478 f. Kr. og Thukydides fra krigen mellom Athen og Sparta som brøt ut i 431. Perioden mellom disse årstallene er dårlig belagt, men før Thukydides lar krigen bryte ut i 431, tar han et raskt sveip over forhistorien, og alle fornuftige mennesker mener at disse kapitlene er hovedkilden for perioden 478-431. Andre kilder fra seinere tid finner bare nåde i den grad det de sier om perioden lar seg forlike med idolet Thukydides. Nå sier Thukydides at eneste mann som har behandlet denne perioden før ham, var en nå tapt herre ved navn Hellanikos, den første av atthidografene, og at han roter med kronologien. Thukydides skal altså bringe orden i sysakene, dessverre uten å angi hva Hellanikos hadde sagt og hvor han selv er ute og korrigerer ham. Thukydides er ikke overdrevent beskjeden. Han sier han skal fortelle om en krig som er mye større og viktigere enn Homers trojanerkrig og Herodotos' perserkrig. Det han skal behandle er ikke to kortere kriger, slik andre og ganske sikkert Hellanikos påsto, en krig fra 431 til 421 som endte med status quo, og så ny krig fra 413 til 404 som endte med katastrofe for Athen. Neida, Thukydides skal fortelle om én uendelig lang 27-års krig fra 431 til 404, mye lenger enn trojanerkrigen og perserkrigene. Krigen som brøt ut i 431 endte slett ikke med status quo i 421, men med katastrofe i 404. Hos den tapte Hellanikos og hos bevarte forfattere som trolig går tilbake på ham, hadde den første krigen fra 431 temmelig banale og korte årsaker. Men hos Thukydides som ikke lar krigen fra 431 ende før katastrofen er et faktum i 404, må slik en lang og viktig krig naturligvis ha tunge og lange årsaker. Små tuer har ikke for vane å velte store lass, må vite. Altså må Thukydides gå helt tilbake til perserkrigene for å kartlegge de lange og dype årsakene. Han må skrive om historien og gi en annen kronologi enn Hellanikos. Men heldigvis lot ikke alle seinere forfattere seg overbevise av den store Thukydides i dette stykket.

Jeg har forsøkt å rekonstruere den tapte Hellanikos på grunnlag av seinere kilder, og så konfrontere denne kronologien med (forhåpentligvis) sunn fornuft og det vi har av arkeologisk og annet materiale. Jeg har prøvd å vise at den tapte Hellanikos kommer bedre ut enn den bevarte Thukydides, men det skal godt gjøres å få gjennomslag for et så kjetterisk syn. Det viktigste gjelder kanskje Efiates' demokratiske reform av Areiopagosrådet. Reformen kom trolig i 462, slik den ene av Aristoteles' kilder sa, og ikke mens Themistokles ennå var i byen og Kimon var ganske ung. Det er enighet om at musene danset på bordet da katta var borte, om at den demokratiske reformen ble gjennomført mens den konservative Kimon var ute på et felttog, og ifølge den kronologien som bygger på Thukydides, var Kimon ute og gjorde en skrall figur på Peloponnesos. Men for å få dette til må man på en eller annen måte bli kvitt slaget ved Oinoe som var avbildet i Den

dekorerte søylehallen i Athen, og minnet med strålende seiersmonumenter i Delphi. Skal slaget ved Oinoe få sin rettmessige plass, så kan ikke Kimon ha vært og dummet seg ut på Peloponnesos; han levde derimot opp til sin far Miltiades, seierherren over perserne ved Marathon, med å være ute på en ekspedisjon til Lilleasia, der han vant en udødelig seier over perserne ved elva Eurymedon. Da kommer reformen i et noe annet lys.

Først går jeg altså løs på arme Aristoteles, så på Thukydides, og i disse dager er det Herodotos og hans versjon av slaget ved Marathon i 490 som må til pers. Hos denne historiens fader og hos flere forfattere i hans kjølvann tilkommer æren for seieren kun og alene hoplitene, dvs. tunge fotsoldater som hadde formue nok til å bekoste den dyre utrustningen. Først og fremst de athenske hoplitene, men også noen hoplitter fra athenernes allierte i den lille nabostaten Plataiai som kom til hjelp. Da perserne kom voldsomt tilbake ti år seinere i 480, ble de slått tilbake av en allianse av greske stater med Sparta og Athen i spissen, og nå spilte vanlige menn uten formue en viktig rolle, som flåtemannskap, som bueskyttere og som andre lettbevæpnede fotsoldater. Slik er det hos Herodotos, og slik i den seinere tradisjonen. Men Marathon var noe ganske annet, og snart ble hjelpen fra Plataiai glemt: *we did it alone* ved Marathon, og dette 'we' var altså solide athenske hoplitter med en viss formue, ikke rusk og rask og fattigfolk. Så langt den antikke myten om Marathon, og den er overraskende seiglivet også i moderne litteratur. Men at ikke andre athenere enn de formuende skulle ha spilt noen rolle i året 490, det strir ikke bare mot all fornuft, men også mot kilder som man ikke har for vane å ta på alvor.

Det pågår i våre dager en livlig diskusjon om den greske historieskrivingen. Den ene antikke forfatteren etter den andre erklærer at han – for noen hun finnes ikke – skal undersøke grundig og fortelle sannheten, gjerne i motsetning til forgjengerne som har vært godt ute på jordet. Spørsmålet er hva sannhet er for de gamle. Noen moderne oppfatter de antikke historikerne som ikke altfor fjerne kolleger, og særlig når en kanon som Thukydides har uttalt seg, burde saken være grei. Andre har all mulig beundring for en Herodotos og en Thukydides (som for en Homer), men kanskje mer som litteratur enn som sannhetsvitner. Som leseren forstår, på denne sida lar jeg min spede røst lyde. Men hva om vi kaster våre hovedkilder på båten? Må vi nedlegge hele antikkhistorien? Vær så god, her har du dilemmaet. Vi må bruke både 'hovedkilder' og andre kilder, men hvordan?